

ქართულ გვაროვნულ სახელთა
რუსიფიცირება XIX საუკუნის ენაში
[1832 წლის შეთქმულების მასალის
მიხედვით]

Russification of Georgian Personal Names in
the XIX Century Language
[Based on materials of 1832 Conspiracy]

ინგა სანიკიძე
Inga Sanikidze

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ქართული გვაროვნული სახელი, რუსიფიცირება,
XIX საუკუნე, 1832 წლის შეთქმულება.

Keywords: Georgian Personal Names, Russification, XIX Century, 1832
Conspiracy.

წერილობითი წყაროები ცხადყოფს, რომ ქართულ ეთნოკულტურულ სივრცეში გვაროვნულ სახელთა ჩამოყალიბების გზა არაერთგვაროვანი ხასიათისა იყო და ამ თვალსაზრისით მიმდინარე პროცესი საფეხურებრივად იცლებოდა.

დასმულ საკითხს დიაქრონიულად რომ შევხედოთ, უძველესი ქართული წერილობითი ძეგლები გვაროვნულ სახელებში პატრონომისტიკური ფუნქციის -იან [<*ივ-ან <*ევ-ან] სუფიქსს გამოგვაყოფინებს. ისტორიულად ორსეგმენტიანი -იან მანარმოებელი, ქონა-ყოლის შინაარსის გარდა, გვარის წამომწყების, მისი პატრონის მითითების ფუნქციითაც დაიტვირთა და ძველ ქართულ სამყაროში ასე გაჩნდა გვაროვნული სახელები ფარნავაზ-იან'ი, გორგასლ-იან', ნერს-იან'ი თუ მარუშ-იან'ი. „და კუალად უბოძა... ჩუხჩარეხობა მარუშიანსა, ძესა ჩუხჩარეხისასა“, - ვკითხულობთ „ისტორიანი და აზმანის“ საისტორიო თხზულებაში, რომელიც მეფე თამარის (XII ს-ის) უცნობი ავტორის მიერაა შედგენილი [“ისტორიანი და აზმანი”, 1959, გვ. 33]. დასახელებულ გვაროვნულ სახელთა პარალელურად თავს იჩენს -ელ წარმომავლობა-სადაურობის სუფიქსდართული ფორმებიც, მაგ., მაჩაბ-ელ'ი, თორ-ელ'ი, მხარგრძ-ელ'ი და მისთანათანი. იმავე თამარის ეპოქის მეორე ისტორიკოსი, ბასილი ეზოსმოძღვარი, თავის თხზულებაში იუწყება: „და ზემოთ [იყო - ი.ს.] ჯავახეთი, სადა სარგის მწარგრძელივე თმოგუელი და შალვა თორელივე მონაპირობდეს“ [ეზოსმოძღვარი, 1959, გვ. 129]. წარმომავლობის -ელ აფიქსს ძველ საქართველოში გაცილებით ფართო გამოყენება ჰქონდა და საერო პირებთან ერთად ის ხშირად სასულიერო პირთა სამოღვაწეო ადგილსაც მიუთითებდა [მაგ., მანყვერელები, ბოლნელი და სხვ.]. წარმომავლობის სახელთა ასეთი დივერსიფიცირება -ელ აფიქსის ზოგადი შინაარსიდან გამომდინარეობდა, რაც სავსებით გასაგებს ხდიდა ქართულ ისტორიულ სინამდვილეში მისი გამოყენების არეალის ფართო მასშტაბს. საზოგადოდ, გვაროვნული სახელები წოდებრივ საფეხურზე მითითებაც იყო და ძველ ქართულ ეთნოკულტურულ პლასტში ამგვარ ანთროპონიმთა არსებობა დაბალი სოციალური კლასებისა თუ ფენებისათვის, ე.წ. „უგვაროთათვის“, არც შეინიშნება.

ქართულ გვაროვნულ სახელთა ფორმის თვალსაზრისით ძირეული გარდატეხა ხდება, როცა აღმოსავლურ ენათა გავლენით ასპარეზზე -ძე და -შვილი დაბოლოებები გამოდის. ფაქტია, რომ ორგანულ ქართულ წარმოებებს აღწერიტი წარმოებები ცვლის, რასაც

თან ერთვის ერთგვარი სოცალურ-კულტურული მოთხოვნა, გვაროვნული სახელებით გაფორმდეს უგვარო სოციალური კლასიც. -იან აფიქსის საყოველთაოობა (შდრ. -იან აფიქსიანი სახელების ნაშთი თანამედროვე აღმოს. საქართველოში - ოძელ-აანი < ოძელ-იან-ი, ქეშელა-აანი < ქეშელ-იან-ი და მისთ.), ნელ-ნელა სუსტდება.

ნათელია, რომ არაბული ენის „იბნ“/ „იბნუ“ [შვილი] თუ სპარსული წარმომავლობის „ზადე“ [ნაშობი] თავის წილ ზეგავლენას ახდენს ქართულზე და -ზე და -შვილი დაბოლოებანი ქართულ სინამდვილეში სისტემურ ხასიათს იძენს. უცხო ენათა ზენოლა ანთროპონიმთა შეცვლა-ფორმირების თვალსაზრისით უცხო არ იყო ჯერ კიდევ V საუკუნისა და შემდგომი ეპოქების ქართული სინამდვილისათვის. როგორც საისტორიო წყაროები აჩვენებს, ირანული პოლიტიკისა და სპარსული ენის ზემოქმედების შედეგად ადამიანთა სახელებში საინტერესო ენობრივი ფაქტები ფიქსირდება. კერძოდ, დიდგვაროვან ქალთა სახელები ხშირად იმატებენ -duxt საშუალირანულ [ძვ.წ. V- ახ.წ. III] ფუძეს. გამომდინარე იქიდან, რომ დასახელებულ პერიოდში მამისა და ქალიშვილის სახელი განსხვავებული არ იყო, სწორედ ამ განსხვავების საჭიროებამ წარმოშვა მასზე -დუხტის დართვის აუცილებლობა.

ქართულ ეთნოკულტურულ სიბრტყეზე, ეპოქათა თუ უცხო კულტურათა გავლენის შესაბამისად, სხვადასხვა ენობრივი ფაქტი იჩენს თავს, თუმცა უნდა ითქვას ისიც, რომ გვაროვნულ სახელთა გამოყენების თვალსაზრისით XIX საუკუნე (განსაკუთრებით მისი პირველი ნაწილი) მართლაც გამორჩეულია. 1832 წლის შეთქმულების მაგალითზე ნათლად მოჩანს, რა ვითარებასთან გვაქვს საქმე. ქართველ არისტოკრატთა თუ საზოგადო მოღვაწეთა დაკითხვის ოქმები პირდაპირ მიგვანიშნებს, რომ სიტუაცია საგანგაშოა. ვერ ვიტყვით, რომ გვაროვნულ სახელთა აბსოლუტურ უმრავლესობაში ენობრივი სახეცვლილება, კერძოდ, რუსულ -ოვ / -ევ დაბოლოების გაჩენა, უგამონაკლისოა, თუმცა ისიც ფაქტია, რომ ქართულ გვართა ფორმის ფერიცვალეობა არათუ დაწყებულია, არამედ ეს უკვე ენობრივი მოცემულობაა, რაც თავიდათავად რუსიფიკატორული პოლიტიკის დიდ ძალასა და მოწინავე ქართველთა ენასა და კულტურაში ძირეულ ცვლილებას ასახავს. თვით სოლომონ დოდაშვილის ჩვენებაშიც ფატობრივ არ მოჩანს ისტორიულ გვართა ქართული ფორმულირებანი.

1832 წლის შეთქმულთა მასალებში, გვაროვნულ სახელთა გამოყენების თვალსაზრისით, არსებითად ერთგვაროვანი მდგომარეობაა, რაც ცალსახად მიანიშნებს XIX საუკუნის დასაწყისში წამოწყებულ რუსიფიკაციის უმძიმეს პოლიტიკურ გეზსა და ერის მენტალურ აზროვნებაში ღრმად შეღწევის მცდელობას. გვაროვნულ სახელთა რუსიფიკაციას თავისი მნიშვნელობით, რა თქმა უნდა, ვერ გავუთანაბრებთ XIX ს-ის ქართულის სიბრტყეზე ერთეულ შემთხვევებში გამოვლენილ ბარბარიზმთა გამოყენების ენობრივ ფაქტებს, რადგან ეს უკანასკნელნი იმთავითვე აღიქმებოდნენ ბარბარიზმებად და კულტურის წიაღის შეცვლასთან ნაკლები კავშირი ჰქონდათ. იმავეს ნამდვილად ვერ ვიტყვით გვაროვნულ სახელთა გარუსულებაზე. შეთქმულნი საკუთარ თავებსა და ახლობელთა (აქ: შეთქმულთა) წრეს თავადვე მოიხსენიებდნენ სახეცვლილი გვარებით, რაც მნიშვნელოვნად უცვლიდა იერს იმ განათლებულ და მოწინავე ქართულ საზოგადოებას, რომელსაც სამომავლოდ ქართული სახელმწიფოს აღდგენისათვის უნდა ეფიქრა.

ლიტერატურა:

1. **ანდრონიკაშვილი, მ. (1966)**, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
2. **გოზალიშვილი, გ. (1935)**, 1832 წლის შეთქმულება, ტ. I, ტფილისი: სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
3. **ეზოსმოძღვარი, ბ. (1959)**, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, წიგნში: „ქართლის ცხოვრება“. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა. ტ. II. გვ. 115-150, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
4. **ისტორიანი და აზმანი (1959)**. ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, წიგნში: „ქართლის ცხოვრება“. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა. ტ. II. გვ. 1-114, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
5. **Полторацкая, М. А.** О русских фамилиях. ამოღებულია
6. <https://www.jstor.org/stable/44827930>
7. **სოსიური, ფ. დე (2002)**, ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი, თბილისი: გამომცემლობა „დიოგენე“.
8. **შანიძე, აკ. (1980)**, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებათა ტ. III. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
9. **ჯუანშერი (1955)**, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, წიგნში: „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, ტ. I, თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“.

Written sources make it clear that the process of formation of personal names in Georgian ethnocultural space was of heterogenous nature and in terms of that the ongoing process changed gradually.

It we look at the topic diachronically, in personal names, ancient Georgian written monuments allow us to identify the patronymic function -ian [*<*iv-an <*ev-an*] suffix. Historically, the two-segment -ian formator, aside from the meaning of having, gained the function of indicating the last name starter, its owner and that is how in ancient Georgia appeared personal names Parnavaz-ian'i, Gorgasl-ian', Ners-ian'i or Marush-ian'i. "And he has given... Chukhchakerity to Marushyan, son of Chukhcharekh", - reads the history essay *Historian and Azman*, written by unknown author from Tamar's epoch (XII century) [Historian and Azman, 1959, pg. 33]. In parallel with the mentioned personal names appears the -el origin – the suffix-added forms indicating origins; for example, Machab-eli'i, Tor-el'i, Mkhargrdz-el'i and others such. Second historian of Tamar's epoch, Basili Ezosmodzgvani says in his essay that: ""and up there [was] Javakheti, where Sargis Mkhargrdzelidze Tmogueli and Shalva Torelive are" [Ezosmodzgvani, 1959, pg. 129]. The -el affix of descent was used in ancient Georgia far more extensively and along with secular persons, it often indicated the location of service by clergymen [for example, Martskvereleli, Bolneli and etc.] Such diversification of the names of descent was the result of general meaning of -el affix, which made the extensiveness of its usage in Georgian historical reality quite understandable. In general, last names were the indication of rank level and in Georgian ethnocultural space, existence of such anthroponyms for lower social classes or levels, the so called "those without last names", is not present at all.

The fundamental turning point in terms of form of Georgian personal names takes place when -dze and -shvili endings appear as result of influence from oriental languages. The fact is that organic Georgian formations are replaced by descriptive formations, which is accompanied by certain social-cultural requirement – formation of the social class without last names by personal names. The universality of -ian affix (-ian affix names' result in modern Eastern Georgia – Odzel-aani < Odzel-ian-i, Keshela-aani < Keshel-ian-i and etc.), is gradually weakening.

It is apparent that Arabic language – "ibn"/"ibnu" [shvili/son] or Persian originated "zade" [given birth by] have their influence on Georgian language and -dze and -shvili endings gain systematic character in Georgian

reality. Pressure by foreign languages in terms of change-formation of anthroponyms was present in the Georgian reality back in the V century and following epochs. Historical sources reveal that interesting linguistic facts can be detected as result of impact from Iranian policy and Persian language. Namely, names of noble women often add -duxt, central Iranian [V c. B.C. – III c. A.D.] root. Considering that during the named period names of father and daughter were not different, the necessity of adding -duxt to them was reasoned by the necessity for such difference.

In Georgian ethnocultural terms, according to impact from epochs and foreign cultures, different linguistic fact appear, although, it must also be said that the XIX century (especially its first part) is truly distinguished in view of usage of last names. The 1832 Conspiracy case clearly shows what situation we are dealing with. The interrogation protocols of Georgian aristocrats or public figures directly point to the alarming situation. It cannot be claimed that the linguistic change in absolute majority of last names, namely, appearance of Russian -ov/-ev endings, is without exception, however, it also a fact that the change of Georgian last names is not only started, but it is a reality, which, clearly points to the great power of Russification policy and fundamental change in the language and culture of leader Georgians. Even in Solomon Dodashvili's testimony, there are no Georgian formulations of historic last names.

The situation is a substantially homogeneous in view of usage of last names in the materials of 1832 Conspirators, which clearly indicates the gravest political course of Russification started in early XIX century and the attempt of deep intrusion into the nation's mental mind. Russification of last names cannot of course be by its significance equalized with the lingual facts of usage of barbarisms detected in rare cases in XIX century Georgian language, as the latter were originally perceived as barbarisms and had less connection with the change of cultural heritage. The same cannot be said about the Russification of noble names. The conspirators initially named themselves and affiliates (here: Conspirators) with the changed last names, which significantly changed the appearance of the educated and leader Georgian community, which had to think for the recreation of Georgian Statehood in future.

References

1. **Andronikashvili M. (1966)**. Narkvevebi Iranul-Kartuli enobrivi urtiertobidan.[Essays from Iranian-Georgian Linguistic Relations]. Tbilisi: TSU Publishing House.
2. **Gozalishvili G. (1935)**. 1832 wlis Setkmuleba. [The Conspiracy of 1832]. Vol. I., Tbilisi: State University Publishing House.
3. **Ezosmodzgvani B. (1959)**. Cxovreba mefet-mefisa Tamarisi. [Life of the King of Kings Tamar in the book: "Life of Kartli"], Publication by S. Kauhchishvili. Vol. II. pg. 115-150], Tbilisi: Publishing House "Sabchota Saqartvelo" [Soviet Georgia].
4. **Historian and Azman (1959)**. Historian and Azmani of the Nimbus in the book: "Kartlis Cxovreba" Publication by S. Kauhchishvili. Vol. II. pg. 1-114, Tbilisi:Publishing House "Sabchota Saqartvelo [Soviet Georgia].
5. **Poltoratskaya M.A.** On Russian Last Names. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/44827930>
6. **Saussure F. De (2002)**. Zogadi Enatmecnierebis kursi. [General Linguistics Course]. Tbilisi: Publishing House "Diogene".
7. **Shanidze Ak. (1980)**. Kartuli Enis Gramatikis Safuzvlebi. [Basics of Georgian Language Grammar]. Vol. III of Essays. Tbilisi: TSU Publishing House.
8. **Juansheri (1955)**. Cxovreba Vaxtang Gorgasalisa [Life of Vakhtang Gorgasali] in the book: "Kartlis cxovreba" [Life of Kartli]. S. Kauhchishvili Publication. Vol. I. Tbilisi: Publishing House "Sakhelgami".